

PEYAMİ SAFA'NIN *DOKUZUNCU HARİCİYE* *KOĞUŞU*'NDA İNSAN ARZUSUNUN ÖYKÜNMECİ GÖRÜNÜMLERİ

Haluk TURĞUT¹

Öz:1961 yılında Fransa'da yayımlanan *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat* adlı yapıt yazın dünyasında geniş bir yankı ve tepki uyandırır. Kuramsal düzlemde Friedrich Nietzsche, Max Scheler, Georg Wilhelm Friedrich Hegel gibi düşünürlerin yapıtlarından hareketle *ressentiment* kavramı temelinde oluşturduğu kuramıyla Girard, yapıtında insan arzusunun bir nesneye hangi koşullarda yöneldiğini, Cervantes, Stendhal, Marcel Proust, Gustave Flaubert ve Fyodor Dostoyevski gibi büyük romancıların yapıtları üzerinden derinlemesine inceler. Arzu olgusunda özne-nesne eksenine *dolayımlayıcı* değişkenini de eklemeyerek *üçgen arzu* adını verdiği mimetik kuramını oluşturur. Söz konusu kuram bir yandan arzuda nesnenin rolünü hiçe indirirken, öte yandan dolayımlayıcıyı üçgenin başköşesine oturtur. Buna göre; öznedeki, nesneye yönelik arzusunun oluşması için aynı nesneyi arzulayan veya zaten ona iye olan bir *ötekinin* (dolayımlayıcı) varlığına her zaman gereksinim vardır. Bu durumda arzuyu kışkırtan ve onu doğuran, saymaca bir değeri olan nesnenin kendisi değil, aynı nesne odağında yarışılan kişidir. Böylece Girard şu sonuca varır: nesneye yönelmiş arzu, asla öznenin kendisinden kaynaklı değildir, hep başkasından kopya edilir. Bu çarpıcı sonuç insanın en büyük yanılsamasına, arzusunun kendiliğinden oluştuğu yalanına parmak bastığı içindir ki, yazın çevrelerinde soğuk ve sakınlı bir yankı bulur. Biz bu çalışmada Girard'ın mimetik kuramından hareketle, Türk yazınının önemli yapıtlarından *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* adlı romanı incelemeyi amaçlıyoruz. Bu doğrultuda söz konusu romana, Girard kuramındaki görüngülerin nasıl ve ne ölçüde yansıdığını irdeleyerek, yapıtın *romantik-romansal* karşıtlığının hangi ekseninde yer aldığı belirlemeye çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: René Girard, Peyami Safa, Öykünmeciler Arzu, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu.

¹ Öğr. Gör., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü. hturgut@nku.edu.tr

H. TURĞUT, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda İnsan ...

Arzu olgusunun insan doğasının önemli bir bileşeni olduğu açıktır. Bu sebeple insan arzularının yer almadığı bir yapıt bulmak olası değildir. Her okur kendinden bir şeyler bulduğu ölçüde haz duyarak alımlar bu yapıtları. Ancak hangi koşullar altında insan arzusu bir nesneye/kişiye yönelir? arzuyu uyandıran, onu harekete geçiren etmenler nelerdir? pek fazla irdelenmez. Oysaki bu olgu da yapıt içinde bir yerlerdedir. Gerçekte sürekli göz önünde olan ve göz önünde olduğu oranda da gizlenen, insan arzusunun bir nesneye hangi koşullarda yöneldiği sorusu irdelenmeyi fazlasıyla hak eder. Yazınsal bir yapıttaki özne-nesne ilişkisinin arka planını incelemek, bir ölçüde çağdaş toplumlardaki bazı insan ilişkilerinin işleyiş kurallarını göstermesi açısından da anlamlıdır.

1961 yılında yayımladığı *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat* adlı kuramsal yapıtıyla René Girard, insan arzusunun bir nesneye neden ve nasıl yöneldiği sorusunu yazınsal bir çerçeve içinde derinlemesine inceler. Saptadığı bulguları Cervantes, Flaubert, Stendhal, Proust ve Dostoyevski gibi büyük romancıların yapıtlarından örnekleyen kuramcı, söz konusu bulgulardan hareketle çağdaş yaşama özgü bazı görüngülere de doyurucu açıklamalar getirir. 2001 yılında dilimize aktarılan yapıtın sunuş bölümünde Koçak, kuramın daha açık anlaşılmasını sağlamak üzere bazı felsefi kavramlara değinmiştir. Bunlardan ilki Hegel'in (1977) *Phenomenology of Spirit (Tinin Görüngübilimi)* adlı yapıtından alıntılanmış *mutsuz bilinç* kavramıdır:

Bu yeni bilinç biçimi, kendi kendinde çifte bilinç bulunduğunu bilen bilinçtir, kendini özgürleştiren, kendiyi özdeş ve kendi başını döndüren, kendini yoldan çıkararak. Özünde çelişik olan doğası onun için tek bir bilinçtir; dolayısıyla da bu mutsuz bilinç, tek bilinç altında ötekini de bulmak zorundadır ve sırayla iki bilinçten de kovulur. Mutsuz bilincin kendisi, bir öz bilincin ötekine bakışıdır ve her ikisi de kendisidir. Şu halde burada düşmanı yenmenin yenilmek anlamına geldiği bir savaş vardır ki, bilincin birinde kazanılmış zafer ötekinde yitiriliyordur (Girard, 2001, s. 15).

Hegel'e göre; köle-efendi eytişimi içindeki yabancılaşmış bilincin belirli bir evresinde, öznenin bilinci iki karşıt kutup arasında bölünmüş ve her bir parça özerk bir yapı kazanmıştır. Özne, tek bir bilinç altında bu bölünmüşlüğü oluşturan her bir karşıt parçanın temel bütün niteliklerine iyedir. Karşıtlığın doğası gereği biri kazanırken öteki kaybetmeye yazgılıdır.

Bir diğer kavram Jean Paul Sartre'daki (2009) *kendini aldatma (mauvaise foi)* kavramıdır. Sartre bu kavramla Hegel'e koşut bir biçimde, tek bir bilinç içindeki karşıt bir ikizleşmeye işaret eder. Bilinç düzeyinde kabul edilmiş bir gerçekliğin aynı bilinç tarafından gizlenmesi, bilmezden gelinmesi ve bir kendini aldatma eyleminden söz edilebilir:

Kendini aldatma çoğu kez yalanla bir tutulur. Hiçbir fark gözetmeksizin, bir insanın kendini aldatmasını belli ettiğinden ya da kendisine yalan söylediğinden söz edilir. [...] Gerçekten de yalanın özü, yalancının, gizlediği hakikatin tümüyle farkında olmasını gerektirir. İnsan bilmediği şey hakkında yalan söylemez, [...] Kendini aldatma insan-gerçekliğine dışardan gelmez. Buradan çıkan ilk sonuç,

H. TURĞUT, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda İnsan ...

yalan söyleyen ile yalan söylenenin bir ve aynı kişi olmasıdır, bu da, aldatılmış olmam bakımından benden gizlenmiş olan hakikati, aldatan olmam bakımından bilmek zorundayım demektir. [...] Bir şeyi “kendinden gizleme” gibi kendi üstüne dönüşlü bir fikrin özü, tek bir psişizmin olmasını ve dolayısıyla birliğin bağrında iki yönlü bir etkinliğin gerçekleşmesini gerektirir: bir yandan gizlenecek şey belirlenip elde tutulmalı, öte yandan ötelenip gizlenmelidir (Sartre, 2009, ss. 101-103-107-108).

Sartre'nin saptamalarına göre, kişi kendi özündeki gerçeği bilmekte ama gerçeği kabul etmek, içinde bulunduğu tinsel duruma ters düştüğü için onu görmezden gelmekte ve bir özaldatmaca eylemini sürdürmektedir diyebiliriz. Girard'ın kuramında önemli bileşenlerden biri de, *ressentiment* kavramıdır. İlk olarak Nietzsche, Hristiyan değerlerine saldırdığı *Ahlakın soy kütüğü üzerine* adlı yapıtında bu kavramı sorunsallaştırır:

Ahlakta kölelerin başkaldırısı, hınç duygusunun² yaratıcı olması ve değerler doğurmasıyla başlıyor. Gerçek tepkisi, eylemleri yadsınmış; kendilerini hayali bir intikamla avutan böyle bir varlığın hınç duygusu. Her soylu ahlak, kendine zafer kazanmış bir biçimde “evet” demekten gelişirken, köle ahlakı daha başında “dışta” olana, “faklı”ya “kendi olmayan”a “Hayır” der. Bu Hayır, onun eylemidir. Bu değer koyan bakışın tersine dönmesi – bu yön kendine doğru değil de dışarıya doğrudur- hınç duygusuna aittir. Var olması için köle ahlakının, hep karşı dış dünyaya, fizyolojisi açısından bakıldığında, genellikle eyleme geçmesi için dış uyarıcıya gereksinimi olmuş- eylemi temelde tepkiden kaynaklanmış (Nietzsche, 2004, s. 46).

Bu tanıma göre; değerlerini kendi özvarlığından hareketle oluşturma yetisine iye olmayan insan, *ressentiment* döngüsüne girer ve onları hep dışarıda olan bir düşmana gereksinim duyarak kurmaya yönelir. Sonra da, dışarıda olan bu “şeytani düşmandan kendine bir örnek ve kopya” (2004, s. 48) tasarlayarak, kendini bu kalıba göre biçimlendirir. Nietzsche'nin sorunsallaştırdığı bu kavramı daha sonra Max Scheler derinlemesine çözümler:

üstelik kendimizi başkalarıyla kıyaslayamayacağımız bir alanda yer aldığı zaman haset, *ressentiment*'a yol açar. En iktidarsız haset aynı zamanda en kötüsüdür. Bu yüzden, başkasının bizzatlı doğasına yönelik olan varoluşsal haset, *ressentiment*'in en güçlü kaynağıdır (Scheler, 2004, ss. 3-13).

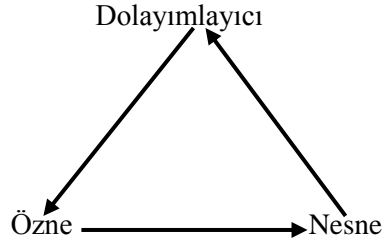
Bütün bu örnek ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere *ressentiment*'in kökeninde, kişinin kendisiyle başkaları arasında karşılaştırmalar yapma eğilimi vardır. Scheler'in *ressentiment*'la ilgili yaptığı saptamalar, bizi Girard'ın (2001) “dolayım” kavramına götürür. Girard'da dolayım olgusu şöyle açıklanabilir: İnsan arzusu mimetik (öykünmecî) bir yapıdadır. Genel görüş, arzuda iki ögeye vurgu yapar, bunlar arzu duyan özne ve arzuladığı nesnedir. ‘Safdil olan bu

---

² Alıntının yapıldığı kaynaktan *ressentiment* kavramı *hınç duygusu* ifadesiyle dilimize aktarılmıştır. Ancak Scheler'in de açıkça belirttiği gibi hınç, ancak *ressentiment* kavramının bir alt bileşeni olabilir. *Ressentiment sözcüğünü Fransızcaya duyduğum özel ilgi nedeniyle değil, bu sözcüğü Almancaya tercüme etmekteki başarısızlık nedeniyle kullanıyorum* (2004, s. 3) diyen Scheler, kavramın Alman dilinde bir karşılığı olmadığını, Nietzsche'nin kavramı bir terim durumuna getirdiğini belirtmiştir.

H. TURĞUT, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda İnsan ...

anlayışta' arzu düzçizgisel bir yapı ortaya koyar. Oysaki Girard'a göre insan; bir nesneyi rakip olan bir başkası arzuladığı veya zaten ona sahip olduğu için arzulamaktadır, işte insana arzusunu veren, onu harekete geçirip uyandıran (yani dolayımlayan) bir başkası hep vardır. Dolayısıyla insan arzusu söz konusu olduğunda, köşelerini arzu duyan özne, arzulanan nesne ve dolayımlayıcının oluşturduğu, öykünmeye dayalı üçgen bir yapıdan söz etmek doğru olacaktır. Arzunun oluşması ve yönelmesini aşağıdaki gibi görselleştirmek olasıdır.

Öte yandan, Girard geliştirdiği kuram doğrultusunda romanları Romantik ve Romansal olmak üzere iki ulamda değerlendirir. Ancak burada kullandığı terimler tam olarak belirli yazın akımlarını ve dönemleri nitelemez. Yapıtlar arzuda ötekinin önceliğini vurgulayıp vurgulamama noktasında birbirlerinden ayrılırlar. Bu sebeple aynı yazarın yapıtlarından biri romantik nitelikler taşıırken, bir diğeri romansal sınıfta yer alabilir. İlki, arzunun kendiliğinden olduğunu ileri sürerek onu soylulaştırdığı için yalan üzerine kuruludur; diğeri arzunun öykünmeci yapısını gösterdiği için gerçeklik üzerine:

Romansal deha “özerk” ben yalanının çöküşüyle başlar. [...] Sıradan romancı bize bunları kendisinden gelen şeyler olarak sunacaktır. Deha sahibi romancıysa bunları öteki’nden gelen şeyler olarak sunar ve böylece bilincin asıl mahremiyetine ulaşır (Girard, 2001, s. 49).

Yukarıda açıklanmaya çalışılan tüm görüngüleri, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* adlı romanında açık bir biçimde bulgulamak olasıdır. Romanda ilk anlatı, bir hastane koridorunda yaşananların ayrıntılı betimlemesiyle başlar. Romanın başkişisi ayağında -hastalık kaynaklı- sakatlık bulunan 15 yaşlarında bir delikanlıdır. Scheler, toplumda ressentiment’in pençesinde olan kişiler arasında, bedensel eksikliklerinden dolayı sakatları da sayar. Bu sebeple söz konusu roman kişisi, gösterilmesi amaçlanan olgu açısından varsıl bir uygulama örneği oluşturur. Romanın başlangıcında anlatı kişisinin ağzından dökülen ilk tümceler, Scheler’in yukarıdaki saptamasını doğrular niteliktedir:

Yalnız başıma demir parmaklıklı kapıdan içeri girerdim, dokuzuncu hariciye koğuşuna doğru ağaçların bile sıhhatine imrenerek yürürdüm, camlı kapıların garip bir beyazlıkla gözlerime vuran ve içimde korku ile karışarak yuvarlanan parıltıları arasında o dehlize girerdim.... (Safa, 1999, s. 7).

Ressentiment’in kökeninde, öznenin kendini başkalarıyla karşılaştırma eğilimi olduğunu belirtmiştik. Bölütte *ağaçların sıhhatine dahi imrenme* olgusu, kahramanın kişiler şöyle dursun, nesnelere bile kendi arasında bir karşılaştırma

H. TURĞUT, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda İnsan ...

yapma eğilimini açıkça bildirir. Romanın ilerleyen bölümlerinde, bu eğilim başka bir roman kişisi olan Dr. Ragıb'a yönelir ve Ragıb; Sakat-Nüzhet-Ragıb üçgeninde, üçgenin silik ama kuram açısından başköşesi olan dolayımlayıcı rolünü üstlenir. Romanın ilk bölümlerinde anlatının odağında, anlatıcı başkişinin sağlık sorunları yer almaktadır. Bu sürecin öncesinde kahramanın, Paşa'nın kızı Nüzhet'i tanıdığı ve kesinlikle aşk ekseninde düşünmediği, romanın kurgusundan belirgin bir biçimde anlaşılmaktadır. Ragıb'ın olaylara eklenmesiyle birlikte, hastalık eksenli anlatının odak noktasının aşk ve kıskançlık eksenine doğru evrildiği açıkça görülür. Söz konusu bölüm, yazarın yapıtını ayırdığı kesitlerden biri olan "PAŞA" kesitiyle başlar. Kahramanın yakını olan emekli paşanın Nüzhet adında bir kızı vardır. Kahramana göre *öteki* konumunda olan Ragıb'ın adı, ilk kez bu kesitte karşımıza çıkar ve böylece Nüzhet'in nesne rolü başlamış olur:

- Senin haberin yok, dedi, beni biri istiyor. Bir doktor.

- Doktor Ragıb mı? (Safa, 1999, s. 22).

Romanın başkişisi, daha Dr. Ragıb'ın adının ilk geçtiği andan itibaren, ciddi bir üçgen arzusunun pençesine düşer. Belirli bir kıskançlık, "bu bahisten hoşlanmıyorum" (s. 23) tümcesiyle ilk andan hareketle kendini hissettirir. Yukarıdaki bölütün devamında, Nüzhet'in istenmesi durumuyla ilgili bazı ayrıntıların ardından söyleşi şöyle devam eder:

"- Of!... Sen ne ciddi adamsın! Bir şey söylesene..."

Büyük bir itiraf yerine geçmesinden korkarak şunları söyledim:

-Bu bahisten hoşlanmıyorum.

Bu sözüm onu epey düşündürdü. Aramızda hislerimiz hiç bu kadar soyunmamıştı. Hafifçe kolumu sıkmaya başladı ve birden bire alçalan bir sesle mırıldandı:

-Ragıb bey beni istedi diye, ben de hemen evlenmiyorum ya... hem ben daha on dokuz yaşımdayım."

Hemen boynuna sarılmak istedim. Bu sözler benim için bir aşk teminatı yerine geçti. Bir anda pek çok şeyler öğrenmiş olduğumu zannettim. Fakat biraz düşününce bunun bir teselli olabileceğini de anladım ve bir an evvelki kederim arttı (Safa, 1999, s. 23).

Roman başkişisinin ilk verdiği tepki belirgin bir kıskançlığı göz önüne serer. Nüzhet, ilk defa bir rakibin ortaya çıkmasıyla, arzulanen nesne konumuna gelir. Kıskançlık öylesine güçlüdür ki, daha rakip belirir belirmez, özneye gözünü dikeceği nesneyi işaret eder. Dolayımlayıcıdan (Ragıb) gelen *gizemli ışın* nesneyi dönüştürür, üçgen arzu tüm çıplaklığıyla özneye açığa çıkar. Öte yandan Girard, dolayım olgusunu içsel ve dışsal olmak üzere iki ulamda ele alır. Dolayımlayıcı ve öznenin aynı zaman-uzam ekseninde kesişmeleri durumunda içsel, farklı zaman ve uzamlarda yer aldıklarında dışsal dolayım söz konusu olur. İçsel dolayımda öznenin yaşadığı deneyimler dışsal dolayım oranla daha acı verici olduğundan dolayım bağı özneye tarafından olabildiğince yadsınır ve zamansal öncelik ilkesine sığınarak tökezleme giderilmeye çalışılır:

H. TURĞUT, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda İnsan ...

İçsel dolayımın bütün kurbanları gibi kıskanan kişi de arzusunun kendiliğinden ortaya çıktığına kolaylıkla inandırır kendini, dolayısıyla da kıskanan kişi arzusunun her zaman ötekinin müdahalesinden önce geldiğini savunur (Girard, 2001, s. 31).

Yukarıda romandan alıntılanan söyleşi, tam da anlatıcı-kahramanın bu ruh durumuyla koşutluk içermektedir. Sakat; Nüzhet'i, Doktor Ragıb'dan çok önce tanımaktadır. Süredizimsel bu öncelik, kahramana kendini haklı çıkarması için geçerli bir bahane olmuştur, en azından romanın kurgusu bu doğrultuda belirir. Romancı bu bölütle adeta okurun da içinde bulunduğu ama farkında olmadığı en temel yanılgıya -arzularının kendine ait olduğu yanılgısına- sanki destek çıkmaktadır. Bu da; olsa olsa yazarın, görünenin altındaki gerçeği açığa vurmadan önce romantik okuru, kahramana hak vermek ölçüsünde olayların içine katmak için uyguladığı bir aldatmacadır. Sonraki tümceler olgunun işleyiş yasalarını tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermeye başlar, yukarıdaki alıntının devamında anlatıcı-başkişi, Ragıb konusunu değiştirmek için, sözü istemediği halde hastalığına getirir ancak Ragıb saplantısı çoktan başlamıştır bile:

Babam sana dr. Ragıb'tan ne diye bahsetti?

Bu suale cevap vermeden evvel, benim hastalığımın ona dr. Ragıb'ı nasıl hatırlattığımı düşündüm ve içimden korktuğum mukayeseyi yaptığına hükmettikten sonra cevap verdim (Safa, 1999, s. 24).

Romanın başkişisinin aklından geçenlere bakıldığında, durumun tamamen bir tinsel öz zehirlenmeye doğru evrildiği hemen görülebilir. Alıntıda, kahraman gerçekliği asla doğrulanamayacak öznel bir yargıya- hastalığının Nüzhet'e Ragıb'ı anımsatmasına-, kayıtsızca kendini inandırmıştır. Zira Girard'ın da belirttiği gibi, "arzuda dolayımlayıcının etkisi görülür görülmez gerçeklik kavramı yitirilir, sağduyu felce uğrar" (Girard, 2001, s. 25). Romancı, gerçeklikle ilgili ipuçlarını yeterince verdikten sonra, düzeneğin nasıl işlediğini aynı günün gecesinde yatağına giren kahramanın yaptığı bir iç söyleşiyi okura duyurur:

Yatağa girerken, her büyük felaketimde olduğu gibi kendimi birkaç yaş birden büyümüş hissettim. Kırkını geçmiş insanların tecrübelerine sahip olduğuma inanıyordum, fakat hala Nüzhet'e âşık olduğumu kendime itiraf edemeyecek kadar çocuktum. (Bunu hep sonraları, aylardan ve nice yıllardan sonra, bugün iyice anlıyorum).

[...]

Nüzhet'in doktorla evlenmesi ihtimalini düşündüm. Aklımla bunu tabii buluyordum. Hiçbir zaman benden dört yaş büyük bir kızla evlenmeyi kurmamıştım ve onun günün birinde başka biriyle evleneceğini kıskanmadan düşünmüştüm; fakat böyle, ilk defa bir istekli çıkınca yepyeni bir mesele ile karşılaştığımı görerek biraz hayret ettim. Benim için bunun neden mesele olduğunu hala anlayamıyordum (Safa, 1999, ss. 25-26).

Bu bölümde şimdiye kadar açıklanmaya çalışılan hiçbir kuramsal öge eksik değildir. Kahraman Nüzhet'i, Ragıb ortaya çıkana kadar ne aşk ekseninde, ne de mantık ekseninde düşünmüştür; aşk, rakibin belirip dolayım oluşturması ile

H. TURĞUT, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda İnsan ...

ortaya çıkar. Kahraman yaşadığı tökezlemeyi, arzusunun ilk kendine ait olduğunu ileri sürerek gidermeye çalışır. Bir yandan bu çaba içindeyken, öte yandan zaten ruhsal durumunun ana bileşeni olan ressentiment, bir başkasını yansıtıldığını ve onun büyüü altında olduğunu öznenen gizler: “benim için bunun neden mesele olduğunu anlayamıyordum” derken, kahraman bu durumun gerçek bir örneğini oluşturur. Bununla birlikte *öteki* ile arasında olan bağı da olabildiğince gizlemeye çalışır:

- Ben bu adamı düşünüyordum, dedi.
- hangisi o?
- İşte... O doktor Ragıb mı nedir? Hani beni isteyen adam.
- Ey?
- Ben onunla evlenirsem ne olur? diye düşündüm.
- Ne mi olur?... Bilmem?

Bunu gayet tabii ve kayıtsız söylemeye çalışmıştım; hatta alakamı gizlemek için yastığımın altındaki mendilimi aramakla meşgul görünüyör, mendil bir iki defa elime geçtiği halde bulamamış gibi yapıyordum (Safa, 1999, s. 29).

Artık sesimi idare edemiyordum. İrademle bütün alakasını kesen bu ses, kendimden bile gizlediğim derin bazı heyecanlarımı ele veriyor, beni bile hayrete düşürüyordu... Sustum ve gözlerimi de önüme eğerek saklamaya çalıştım. Bu zaafıma da isyan etmek istiyordum (s. 30).

Kahramanın, arzuda ötekinin oynadığı ayrıcalıklı durumu gizlemek için ilgisizmiş gibi verdiği tepkinin ardında Girard, Stendhal kahramanlarına özgü, kendi başına arzu duyamayan bir *Ben*'in merkezkaç hareketini görür (2001, s. 33). Anlatıcının *kendinden bile gizlediği heyecanlar, isyan etmek istediği zaafı*, tüm bunlar *ötekine* doğru yönelmiş hastalıklı bir eğilimin dilsel dışavurumlarından başka bir şey değildir. Öteki ile arasında olan bağ, yadsındığı ölçüde güçlenen bir itki durumuna geçer.

Girard'a göre içsel dolayım, ressentiment'ın özünde bulunan başkası olma arzusunun en belirgin biçimde açığa çıktığı, öznenin arzusunun dönüşüme uğradığı bir evreni ifade eder. Buna göre:

Nesneye yönelen dürtü, aslında dolayımlayıcıya yönelen dürtüdür, içsel dolayımında bu dürtü bizzat dolayımlayıcı tarafından engellenir, çünkü o da aynı nesneyi arzu etmektedir. Örnek aldığı kişinin büyüü altında olan kişi, dolayımlayıcının önüne çıkardığı bu engeli doğal olarak kendine karşı olan bir kötü niyetin kanıtı olarak görür. Sadık bir ast olduğunu açıklamak şöyle dursun, bütün gücüyle dolayım bağımlı inkâr etmeye çabalar. Oysa bu bağ her zamankinden daha kuvvetlidir, çünkü dolayımlayıcının görünüşteki düşmanlığı onun itibarını azaltacağına tam tersine onu güçlendirmektedir (Girard, 2001, s. 30).

İçsel dolayımına özgü arzudaki bu dönüşüm, nesneden dolayımlayıcıya doğru olur. Üçgen arzu kurbanlarının kaçınılmaz yazgısı, nesne elde edildiğinde kocaman bir boşluğu kucaklandığını görmektir. Dolayımlayıcı devreden çıktığı anda, nesnenin büyüü yok olur. Nesneyi arzulanır kılmak için, bir

H. TURĞUT, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda İnsan ...

dolayımlayıcının varlığı kaçınılmazdır. Arzu uğruna girilen bu çileci edim, bize Hegel'in *mutmuz bilinç* kavramını anımsatır. Öte yandan dolayımlayıcıyla olan bu varoluşsal bağın bilinçli bir biçimde yadsınması da Sartre'a özgü *kendini aldatma* kavramını çağırıştırır.

Ragıb, roman başkişisi için yalnızca Nüzhet ekseninde kıskanılacak bir kişi değildir. Ragıb, iye olduğu nitelikler açısından da kıskanılmaya değerdir. Sakat genç, Scheler'in de kesinlediği üzere, kendinde olan eksikliklerin bulunmadığı bir başkasına hayranlık ve haset duymaya hazırdır. Rakibiyle ilgili konakta geçen ve Nüzhet'in aktardığı nitelikler, söz konusu duyguların ortaya çıkması için yeterli olur:

-Biliyor musun? diyordu, bunlar hoşuma gidiyor... Evin içinde büyük bir mesele... Herkes bunu... yani beni düşünüyor. Boyum, bosum, kaşım, gözüm... Onun tahsili, parası, yakışıklılığı... bir sürü mukayeseler! (Safa, 1999, s. 23).

Yukarıdaki ifadeler Nüzhet'e aittir ve kahraman süren bu söyleyişi, *bu bahisten hoşlanmıyorum* diyerek kesmiştir. Oysa ilerleyen bölümlerde romanın benöyküsel anlatıcısı olan kahramanın, Ragıb hakkında yaptığı kendi betimlemeleri, Nüzhet'e göre daha fazla bir hayranlık duygusunun dışavurumudur. Nesneye yönelen dürtünün gerçekte dolayımlayıcıya yöneldiğini öne süren kuram açısından, romanın Doktor Ragıb adlı kesitindeki betimleme oldukça dikkat çekicidir:

Uzun boy. Seyrek, ince ve sarı saçlar. Eterinin her parçası aynı pembelikte, sıhhatli bir baş. Daima gülmeye alışmış ve ciddi halinde bile gülümseyen bir ağız. Ameli ve harici bir zekânın daralttığı muzip, derinliksiz, kıvrak mavi gözler. İçinde –bana baktığında- gurur, müsamaha, şefkat ve yukardan aşağı inen bir takdir. Kenarları biraz yayvan, enli bir İslav burun. Az kımıldayan bir vücut, dik duruş, gözlerin sinirsiz ve ölçülü bakışı. Mutedil bir zarafet. Bütün şahsiyette bir itidal, gayelere hendesi bir gidiş, sathi bir ahenk: Doktor Ragıb (Safa, 1999, s. 60).

Söz konusu alıntı, kahramanın rakibiyle- rekabet duyduğu ölçüde de hayranlık duyduğu Ragıb'la- ilk karşılaşmasının geçtiği yerdir. Betimlemeler içsel bir hayranlığın anlatımlarıyla doludur. Bu açıdan kahramanın tepkisi okuyucuya biraz garip gözüktür, oysa üçgen arzusunun doğasına son derece uygundur. Çünkü dolayımсал arzuda nesnenin sadece saymaca bir değeri vardır. Sözü edilen gerçekliğin en çıplak betimlemesini görmek için Girard, yapıtında Proust romanından şu alıntılara yer verir:

Aşkta mutlu rakibimiz, başka bir deyişle düşmanımız, velinimetimizdir. Bizde sadece önemsiz bir fiziksel arzu uyandıran bir varlığa, kendisinden ayırt edemediğimiz çok büyük bir değer katar (Girard, 2001, s. 39).

Aşklarımızı daha iyi çözümlenmeyi bilseydik, görürdük ki çoğu kez kadınlar, onları ellerinden almaya çalıştığımız erkeklerin karşıt ağırlıkları yüzünden hoşumuza giderler, onları elde etmek için ölüme dek acı çeksek bile; bu karşıt ağırlık yok olduğunda kadının büyüğü de yok olur (Girard, 2001, s. 56).

Ötekinden gelen gizemli ışığın nesneyi nasıl dönüştürüp, değerli kıldığını ortaya koyması açısından Proust'un yaptığı bu kesinlemeler oldukça dikkat çekicidir.

H. TURĞUT, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda İnsan ...

Elbette ki bu olgu, incelediğimiz romanda da eksik değildir. Doktor Ragıb kesitinin son kısmı Proust kadar yalın bir dille ifade etmese de, dolayımlayıcıya yönelmiş bu arzuyu doğrular niteliktedir:

Nüzhet iki defa salondan çıktı, girdi ve ikisinde de gözleriyle beni dışarı çağırıldığı halde yerimden kalkmadım.

Tecessüs – hatta yeni başlayan bir sevgi – benim Doktor Ragıb'ı Nüzhet'e tercih etmemle neticeleniyordu.

Galiba, düşmana dosttan fazla bağlandığımız alaka noktası budur (Safa, 1999, s. 63).

Kahramanın bilincindeki bölünmenin, yine kahramanın kendi ağzından en açık şekilde ortaya konduğu bölüm burasıdır. “Dolayımlayıcı yaklaştıkça tutku yoğunlaşır ve nesnenin somut değeri azalır” (Girard, 2001, s. 83). Arzu edilen nesnenin isteğini bile hiçe sayan bir büyülenmişlik durumu, belirgin biçimde karşımızda durur. Gerçekte kahramanın istediği Nüzhet değil Doktor Ragıb (olmak)'tır. Girard'a göre üçgen arzu kuramı, içsel dolayımın uç noktalarda yaşandığı eşitler evreninin hâkim olduğu ileri toplumlarda yaygın bazı eşcinsellik biçimlerinin anlaşılmasında da önemli bir bakış açısı oluşturmaktadır (2001, ss. 55-56).

Romanın son bölümleri, kahramanın hastalığıyla olan savaşımına ve hastalık sayesinde geçirdiği tinsel-mantıksal dönüşümlere ayrılmıştır. Kahraman ayağındaki hastalığın ilerlemesiyle hastaneye yatmak zorunda kalır. On beş yaşındaki bir gencin erken sayılabilecek bir dönemde sağlık konusunda içine girmiş olduğu örseleyici durum, geleceğine yönelik ciddi kaygıların tinsel bağlamda gün yüzüne çıkmasına yol açar. Özne olarak artık kendi zihinsel yanılısamlarının değil,- romandaki doktorun ifadesiyle- *tabiatın tehdidi* altındadır: hasta olan ayağının kesilmesi söz konusudur. Hastane odasında geleceğine ilişkin taşıdığı kaygı ve korkularla yüzleşirken, Nüzhet'in yaşamında taşıdığı yapay önemin her geçen gün silinmeye başladığı görülür. Yaşadığı bu tinsel sarsıntı, üçgen arzu kaynaklı bütün değer yargılarını da beraberinde götürür. *Metafizik arzunun* yarattığı acıyı bedensel arzu bastırır. Dolayımсал ortamdaki uzaklaşma, hastalığın ilerlemesi ve hastanede geçirdiği acılı dönem, kahramanın tinsel durumunu değiştirir. Elbette ki böylesi bir son da, rastlantısal değildir romanda. Zira Girard'a göre, “arzunun hakikati ölümdür” (2004, s. 232). Kişi ancak ölümlle yüzleştiğinde ressentiment'ın yarattığı değerler dizgesinden kurtulabilmektedir. Yazar adeta kahramanı yanılısamada öldürüp gerçeklikte dirilmeye götürür. Kahraman bu gerçeği deneyimledikten sonra dönüşüm geçirir, yanılısamadan arınır, böylece Nüzhet'in Doktor Ragıb'la evlenmesine kayıtsız kalır. Artık sahip olduğu keskin görüş ise gerçeği şu ifadelerle ortaya koyar:

İstirabın derinlerine indikçe sevincimizi kaybetme korkusu kalmadığı için, yeni bir sevinç başlıyor: İstirabın ilacı ıstıraptır. İkisinin hâsil-ı zarbı: Sevinç.

Büyük bir hastalık geçirmeyenler, her şeyi anladıklarını iddia edemezler (Safa, 1999, ss. 108-109).

H. TURĞUT, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda İnsan ...

Sonuç olarak, romancı bu yapıtında, *benin* özerkliğinin geçersizliğini, aşk gibi soylu duyguların başkasına yönelmiş hastalıklı bir eğilimden kaynaklandığını, yaşadığı dönemin toplumsal düzgüleri çerçevesinde göstermeye çalışır. Gerek Safa'nın yapıtındaki gencin ve gerekse Girard'ın yapıtında değişik yazarlardan alıntılacağı roman kişilerinin farklı bir toplumsal yapı içinde, farklı zaman ve uzamlarda aynı yazgıyı paylaşmaları, kuramın yazınsal çerçevede ciddi yaklaşımlarla ele alınması gerektiğini gösterir. Öte yandan, Safa'nın yapıtı, Girard'ın kuramında ortaya koyduğu görüngülerin pek çoğuna iye olduğundan, Türk yazınında da romansal dehanın izlerini sürebilmemize olanak tanınması yönüyle önem taşır. Arzunun öykünmeye dayalı doğasını açığa çıkarması ölçüsünde değerlendirdiğimizde Safa'nın romanının, sınıflandırmanın *Romansal* ulamında yer alan yapıtlardan olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Girard, R. (1961). *Romansal Yalan ve Romansal Hakikat Edebi Yapıda Ben ve Öteki*. (Çev. Arzu Etensel İldem). İstanbul: Metis. (2001).
- Hegel, G. W. F. (1977). *Phenomenology of Spirit*. Oxford: Oxford University Press.
- Nietzsche, F. (1887). *Ahlakın Soykütüğü Üstüne- Bir Kavga Yazısı*. (Çev. Ahmet İnam). İstanbul: Say. (2004).
- Safa, P. (1999). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. (1937).
- Sartre, J. P. (1943). *Varlık ve Hiçlik*. (Çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Esen). İstanbul: İthaki. (2009).
- Scheler, M. (1915). *Hınç Ressentiment*. (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Kanat Kitap. (2004).

THE MIMETIC ASPECTS OF HUMAN DESIRE IN PEYAMI SAFA'S NINTH EXTERNAL WARD

Abstract: The work called "Deceit, Desire, and the Novel" which was published in France in 1961 has repercussions and creates reactions in the literary world. Starting from the works of philosophers such as Nietzsche, Scheler and Hegel in the theoretical framework, Girard with his theory that was formed on the basis of "ressentiment" concept examines thoroughly the conditions that the human desire heads for an object on the works of great novelists such as Cervantes, Stendhal, Proust, Flaubert and Dostoyevsky in his work of art. Adding the "mediator" variable to the subject-object axis in the phenomenon of desire, he generates mimetic theory which he called as triangle of the desire. On the one hand, the theory mentioned cancels out the role of object in desire; on the other hand it places "the mediator" to the center of the triangle. According to this, there is always a need for the presence of the other (mediator) being already a proprietor to it or desiring the same object so as to form the desire towards the object in the subject. In this case, it is the person

H. TURÇUT, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'nda İnsan ...

competed for in the focus of the same object, not the object itself that has a par value provoking the desire and bringing about. Thus, Girard concludes as: The desire towards the object never stems from the object itself. It is always duplicated from the other. Because this striking result draws attention to, the greatest illusion of human, the lie that desire occurs by itself, it has a cold and prejudicial repercussion in the literary world. In this study, we aim to examine *Ninth External Ward*, which is one of the significant works of Turkish literature with reference to Girard's mimetic theory. In this context, we will try to identify in which axis of romantic-novelistic contrast the novel take place by exploring how and to what extent the phenomena in the theory of Girard reflect on the novel in question.

Keywords: René Girard, Peyami Safa, Mimetic Desire, Ninth External Ward.

H. TURĖUT, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koęuđu*'nda İnsan ...